

Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis 7 [2010] 4

Ingrid van der Vlis
Historisch Onderzoeksbureau Tijdelijk

Weeshuizen hebben over gebrek aan belangstelling niet te klagen, want bijna jaarlijks verschijnt er wel een nieuwe historische monografie, vaak een jubileumboek. De drie gerecenseerde studies uit Haarlem, Nijmegen en Leiden hebben ook allemaal een rond jaartal in de titel en kunnen terugkijken op respectievelijk 375, 450 en 700 jaar historie. Dat er zoveel geschreven wordt over weeshuizen heeft voor een deel te maken met de aard van de instellingen. De eigenlijke taak van de weeshuizen bestaat niet meer, maar het kapitaal zit meestal nog in een fonds waaruit goede werken gedaan worden in lijn van de oorspronkelijke gedachte. Jeugdzorg en jongerenwerk kunnen regelmatig een beroep doen op dergelijke instellingen. Cultureel erfgoed blijkt ook de interesse te kunnen wekken, vooral als het de eigen historische wortels betreft.

De weeshuiscomplexen zelf worden vaak met veel liefde herbestemd en traditionele regentenkamers weer in oude luister ingericht. Jubileumboeken over het eigen weeshuis zijn daarop een logische aanvulling. Genoemde drie boeken werden dan ook alle in opdracht van het eigen regentencollege geschreven. Dat maakt het uiteraard niet tot drie dezelfde boeken. Hoewel er veel inhoudelijke overeenkomsten zijn, vallen de verschillen tevens op.

(....)

Historicus Kees van der Wiel boog zich over de geschiedenis van het Leidse Weeshuis, maar kreeg expliciet als taak mee 'ook een beeld van de ontwikkeling van de sociale zorg in Nederland' te laten zien. Hiermee is het voor historici de meest informatieve studie van de drie geworden. Meer dan in de andere twee monografieën worden er verbanden en parallellen gelegd die het onderzoek naar weezorg in het algemeen verder vooruit kunnen helpen. Dit kint hiet Willem werd geschreven ter ere van heropening van het Weeshuis als het Nederlands Kinderrechtenhuis. Dat was niet de eerste grote wijziging die de instelling doormaakte. Het Heilige Geest Weeshuis in Leiden begon in de veertiende eeuw als een tehuis voor vondelingen. 'Dit kint hiet Willem' was de tekst op een van de briefjes die op de kleding van een vondeling werd aangetroffen. Het tehuis ontwikkelde zich in de daaropvolgende zeven eeuwen telkens tot een net iets andere instelling. Het boek volgt deze ontwikkeling chronologisch, startend bij de Heilige Geest, een organisatie zonder duidelijke oprichtingsdatum maar 'van oudsher' actief. Diverse steden kenden vergelijkbare initiatieven, die vermoedelijk niet aan de kerk gekoppeld waren maar door burgers voor burgers waren opgezet. Vanaf 1450 werden hier incidenteel kinderen onderhouden, aanvankelijk vooral vondelingen. Leidenaren konden deze kinderen adopteren, een gebruik dat in de tweede helft van de zestiende eeuw afnam. In die jaren kwamen er ook steeds meer gewone wezen dan vondelingen in het tehuis terecht. De weezorg in Leiden, maar ook de algemene armenzorg in de stad en ver daarbuiten veranderden in deze jaren. De auteur schenkt er ruim aandacht aan.

Vanaf 1583 ging de Leidse Heilige Geest als Weeshuis verder. Aanvankelijk probeerden de regenten alleen de eigen Leidse wezen op te nemen. Met de komst van duizenden immigranten bleek dit al snel niet meer houdbaar. Vanaf 1596 waren daarom ook Vlaamse wezen welkom; het leverde meteen honderden extra kinderen op. De aantallen waren immens. In de jaren rond 1600 kwamen er 479 nieuwe wezen in het tehuis. In de tweede helft van de zeventiende eeuw groeide het aantal inwonende wezen zelfs tot meer dan duizend aan, met de nodige discussies tot gevolg. Halve wezen en verlaten kinderen moesten in principe door de gewone armenzorg opgevangen worden. De kosten werden gedeeld, maar de kinderen zelf kwamen toch in het Weeshuis terecht. Dit veranderde toen er in 1704 een nieuw tehuis werd

opgericht: het Houhuis of Arme Kinderhuis. De scheiding bleef voor onenigheid zorgen. Werkelijk definitief werd de onderverdeling pas in 1774 toen de besturen van beide tehuizen onder druk van de gemeente met elkaar fuseerden.

De twee weeshuizen bleven in de achttiende en negentiende eeuw een belangrijke functie vervullen. Hulpbehoevende kinderen kregen er een degelijke opvoeding. Degelijk, maar zonder toekomstvisie. Er ontstond geleidelijk aan meer kritiek. Vernietigend was het boek *Arme Marie*, een weeshuisnovelle van Hendrik Tillema dat in 1868 verscheen. De auteur keerde zich tegen de praktijk in alle weeshuizen van het land, maar hij had als godsdienstleraar in het Leidse Weeshuis gewerkt. Zijn voorbeelden waren voor direct betrokkenen zeer herkenbaar. Het zorgde voor een bestuurscrisis in Leiden, waar een aantal regenten de taken neerlegde. Dat maakte de weg vrij voor een groep nieuwe regenten die anders dan hun voorgangers meer gericht waren op vernieuwing en modernisering. Zij gebruikten de nieuwste medische kennis over het belang van hygiëne, stuurden de kinderen naar de stadsschool en zorgden voor enigszins pedagogisch onderlegde leidinggevend. De functie die in de negentiende eeuw nog duidelijk was, verdween voor de weeshuizen in de loop van de twintigste eeuw. Er veranderde tegelijkertijd veel in de jeugdzorg, waardoor diverse weeshuizen met andere doelgroepen in aanraking kwamen.

Het Leidse Weeshuis stapte in de jaren '50 over naar zorg voor gestichtskinderen. Een volgende vernieuwing stamde uit 1973 toen een aantal Boddaerthuizen werd geopend. De regenten financierden het nog wel, maar de uitvoering kwam in handen van professionele hulpverleners. Het Heilige Geest Weeshuis werd een stichting met vermogen die aan diverse projecten kon bijdragen.

(...)

Kosten noch moeite lijken gespaard om de beeldredactie van dit boek op een hoog niveau te brengen. Schilderijen, prenten, archiefstukken, kaartmateriaal, tabellen en grafieken wisselen elkaar af.

(...)

Kees van der Wiel, '**Dit kint hiet Willem**'. De Heilige Geest in Leiden – 700 jaar vondelingen, wezen en jeugdzorg (Leiden: Primavera Pers, 2010) 228 p. isbn 978 90 5997 088 5.

Tevens in deze recensie besproken:

S. Bijker, M. Gravendeel en C.C. Verheus-Nieuwstraten, **Wezen en weldoen**.

375 jaar Doopsgezinde wezenzorg in Haarlem (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2009) 196 p. isbn 978 90 8704 085 7.

A.E.M. Janssen, **Naar best vermogen**. Een geschiedenis van twee Nijmeegse weeshuizen 1558-2008 (Nijmegen: Valkhof Pers, 2009) 143 p. isbn 978 90 5625 304 2.